

ZUHDIJA HASANOVIĆ ADNAN SREBRENICA

Motiviranje učenika na učenje iz perspektive savremene pedagogije i uzornog poučavanja Muhammeda, s.a.v.s. – komparativna analiza

Zuhdija Hasanović

redovni profesor na Katedri za
hadis (poslaničku tradiciju)
zuhdija.hasanovic@fin.unsa.ba

Adnan Srebrenica

glavni imam Medžlisa
Islamske zajednice Busovača
hfzadnan.srebrenica@
hotmail.com

Pregledni članak

primljeno: 30. 6. 2024.
prihvaćeno: 9. 12. 2024.

Ključne riječi

demotiviranost, motivacija,
sunnet, zajednica za učenje,
samopouzdanje učenika, teorije
cilja, intrinzična motivacija,
Muhammed, s.a.v.s., učitelj,
učenik, učenje, uspjeh

Sažetak

Već decenijama svjedočimo veoma kompleksnu i slojevitu krizu koja je obuhvatila sve segmente ljudskog djelovanja u Bosni i Hercegovini. Kada je u pitanju obrazovanje, kriza se, između ostalog, ogleda u nedostatku motiviranosti zbog čega se učitelji i učenici zadovoljavaju minimumom: učitelji bezvoljnim izvršavanjem samo onoga čime su obavezani, a učenici najnužnijim usvajanjem nastavnog gradiva. Cilj ovog rada jeste ukazati na faktore koji su presudno utjecali na gubljenje motivacije te, s druge strane, na glavne motivatore koji mogu pokrenuti učitelje i učenike i dati im novi elan u obrazovnom procesu. U ovom radu fokus je na učenicima i načinima njihovog motiviranja na učenje. Posebno je važno naglasiti metode kojima se koristio Božiji Poslanik, s.a.v.s., u motiviranju svojih sljedbenika na učenje, širenje vidika spoznaje i usvajanje vještina kojima su mijenjali svijet, a zbog čega su znali zanemarivati i osnovne egzistencijalne potrebe.

Motivating Students to Learn from the Perspective of Contemporary Pedagogy and the Exemplary Teaching of Muhammad, PBUH – A Comparative Analysis

تحفيز الطلاب على التعلّم من منظور التربية الحديثة والتعليم النموذجي لمحمد (ص) التحليل المقارن

Keywords:

demotivation, motivation, Sunnah, learning community, student self-confidence, goal theories, intrinsic motivation, Muhammad, PBUH, teacher, student, learning, success.

الكلمات المفتاحية:

عدم التحفّز، التحفيز، السنة، المجتمع للتعلّم، ثقة الطلاب بأنفسهم، نظرية الهدف، التحفيز الداخلي، محمد (ص)، المدرّس، الطالب، التعلّم، النجاح

Abstract:

For decades, we have been witnessing a highly complex and layered crisis that has affected all segments of human activity in Bosnia and Herzegovina. In the context of education, the crisis is reflected, among other things, in a lack of motivation, which results in both teachers and students settling for the minimum: teachers carry out only the tasks they are required to, and students adopt the necessary material with little effort. The aim of this paper is to highlight the factors that have critically influenced the loss of motivation and, on the other hand, to identify the main motivators that can inspire both teachers and students, giving them a renewed sense of purpose in the educational process. This work focuses on students and methods of motivating them to learn. It is particularly important to emphasize the methods used by the Prophet Muhammad, PBUH, in motivating his followers to learn, broaden their knowledge, and acquire skills that transformed the world, often disregarding their own basic existential needs in the process.

الملخص:

نشهد لمدّة عقود الأزمة المعقّدة والملتبسة التي تشمل جميع جوانب العمل الإنساني في البوسنة والهرسك. وفيما يخصّ التعليم تنعكس تلك الأزمة في عدم التحفّز مما يقتنع المدرّسون والطلاب لأجله بالحدّ الأدنى: يقتنع المدرّسون بالإنجاز اللارادي لما يتعيّن عليهم فقط، ولا يقتنع الطلاب إلا باستيعاب الدروس الأكثر ضرورة. ويقصد هذا البحث الإشارة إلى العوامل التي كان أثرها حاسما في فقدان التحفّز و، من جهة أخرى، إلى الحوافز الرئيسية التي بوسعها تحفيز المدرّسين والطلاب وتزويدهم بالحماسة الجديدة في العملية التعليمية. ويرتكز البحث في الطلاب وطرق تحفيزهم على التعلّم. ومن المهمّ بصفة خاصّة التأكيد على المناهج التي كان يستعملها النبي (ص) في تحفيز أصحابه على التعلّم وتوسيع أفق المعرفة واستيعاب المهارات التي كانوا يغيّرون بها العالم، وهو ما كانوا يُهمَلون لأجله حاجاتهم الأساسية.

Uvod

Kroz ovaj rad pod naslovom “Motiviranje učenika na učenje iz perspektive savremene pedagogije i uzornog poučavanja Muhammeda, s.a.v.s. – komparativna analiza” želimo na osnovu referentnih savremenih pedagoških istraživanja i uzornog načina poučavanja Božijeg Poslanika, s.a.v.s., ukazati na problem nedostatka motivacije kod učenika.

Islam je kod muslimana izazvao neutaživu žeđ za znanjem. Tražeći znanje iz cijelog svijeta kao dio vjerske dužnosti, muslimani su izgradili civilizaciju koja je vodila čovječanstvo više od hiljadu godina. Slabljenje muslimanske civilizacije bilo je posljedica, između ostalog, i opadanja želje za znanjem.

U odnosu na druge pojmove, kao što su: nastava, student, nastavnik, profesor i dr. koji se koriste za temeljnu aktivnost i glavne učesnike u obrazovnom procesu opredijelili smo se za učenje, učitelja i učenika, jer više u odnosu na druge ukazuju na jednu od temeljnih zadaća čovjeka da konstantno nastoji usvojiti i u praktičnom životu primijeniti nova znanja, spoznaje, vrijednosti, iskustva i vještine te one koje posjeduje prenositi dalje, mlađim generacijama.

Motiviranje učenika nije sredstvo samo za poboljšanje učinka učenja, već obrazovna potreba koja nadilazi barijere u učionici i utiče na svaku fazu učenja. U ranim fazama obrazovanja, motivacija služi kao temelj za izgradnju radoznalosti i želje za istraživanjem, čineći učenje beskrajnom uzbudljivom avanturom. U naprednijim fazama, motivacija postaje oruđe koje pomaže studentima da prevladaju akademske i osobne izazove te poboljšaju samopouzdanje i nezavisnost. U adolescenciji, motivacija je posebno važna, jer se učenici suočavaju s društvenim pritiscima i visokim akademskim očekivanjima. Djelotvorna motivacija može pomoći u razvoju vještina kritičkog mišljenja, mentalne fleksibilnosti i sposobnosti suočavanja s neuspjehom kao dijelom procesa učenja.

Također, motivacija igra ključnu ulogu u ohrabriranju učenika da postave svoje osobne i profesionalne ciljeve i naporno

rade na njihovom ostvarenju. U konačnici, motiviranje učenika povećava njihovu otpornost i spremnost na promjene i izazove s kojima se mogu suočiti u životu. Razvijajući način razmišljanja o rastu, učenici uče da uspjeh nije odredište, već kontinuirano putovanje samousavršavanja i učenja.

Nažalost, sve je uočljivija nemotiviranost učenika da usvajaju ono što im učitelji govore. Posebno je to izraženo na lokalnoj razini, razini Bosne i Hercegovine i okruženja, gdje brojni razlozi utječu na mlade ljude da budu nemotivirani i nezainteresirani za bilo kakvo ozbiljnije učenje, trud i zalaganje, jer je vrlo upitno da li će im taj naporan rad donijeti ikakav uspjeh i sigurniju budućnost.

Važno je, također, obratiti pažnju na trajanje motiviranosti. Zbog svijesti o značaju znanja učenik može biti motiviran, ali to ne znači da ga s vremena na vrijeme ne treba dodatno motivirati čime se njegov entuzijazam i elan osvježavaju i povećavaju. To znači da učitelj mora biti i u tom pogledu osjetljiv i treba pravovremeno primijetiti pad motiviranosti kod učenika i potruditi se da je podigne na višu razinu.

Da bismo otkrili razloge ovakvog stanja, a pogotovo da bismo ponudili određene smjernice kako ovo nezahvalno stanje prevazilaziti, skrećemo pažnju na uzorni život Poslanika, s.a.v.s., i tragamo za njegovim metodama i sredstvima kojima je motivirao svoje ashabe da stječu znanje, bez obzira na nezaobilazna odricanja i izazove koje su imali.

Konkretno, pokušat ćemo odgonetnuti šta je motiviralo Ebu Hurejru, radijallahu anhu, ashaba koji prenosi najveći broj hadisa, da, bez osnovnih uvjeta za život i skoro nikakvih uvjeta za obrazovanje, usvaja znanje i mimo prostora za učenje (*sofa*) i pomno memorira ono što čuje od Muhammeda, s.a.v.s., stalno ga prateći danju, a noću sate provodi u ponavljanju hadisa koje je tog dana slušao!

Struktura rada se, osim uvodnog dijela i zaključka, sastoji od dva osnovna poglavlja. U prvom poglavlju pokušavamo otkriti glavne razloge i faktore demotiviranosti učenika, koji utječu na njihovu bezvoljnost, nezainteresiranost i demotiviranost za

bilo kakav angažman, a posebno za učenje te kako ih oslobađati takvih osjećanja i potaknuti ih i motivirati da uče. U okviru drugog poglavlja govorit ćemo o glavnim motivatorima učenika na učenje, među kojima ćemo spomenuti: uspostavljanje zajednice za učenje, podržavanje samopouzdanja učenika, razvijanje teorije cilja, osiguravanje spoljašnjih pobuđivača i jačanje intrinzične motivacije.

Metodologija korištena za izradu ovog rada je različita te obuhvaća metodu deskripcije, metodu analize i sinteze i komparativnu metodu na osnovu koje ćemo uspostavljati paralele između savremenih istraživanja o motivaciji učenika i uzornog poučavanja Muhammeda, s.a.v.s., te analizirati sličnosti i razlike među njima.

Razlozi i faktori demotiviranosti učenika

Nezahvalno stanje u bosanskohercegovačkom društvu negativno se odrazilo i na učenike i kvalitet njihovog života, djelovanja i učenja. Demotivacija učenika u Bosni i Hercegovini posljedica je brojnih, različitih faktora, od kojih su neki općeg, a drugi posebnog karaktera. Među općim faktorima koji utječu na demotiviranost građana Bosne i Hercegovine općenito, bez obzira čime se bavili, su:

- politička nesigurnost, na način da se uvijek iznova aktualiziraju propitivanja o izbijanju rata, ratnih razaranja i destrukcije, o cijepanju i rastakanju države, što sva druga pitanja čini manje važnim i nebitnim;
- ekonomska neisplativost. Itekako na motiviranost učenika utječe saznanje da je malo vjerovatno da će uloženi trud i ostvareni uspjeh biti nagrađen kvalitetnim zaposlenjem. Čak i ako to ostvare demotivirajuće djeluje saznanje da za isti posao, čak u daleko boljim i lakšim uvjetima, u zapadnoevropskim zemljama mogu dobiti čak i deset puta više plaće, što njihov trud i posao čini uzaludnim i bezvrijednim;

- demografska kretanja, odnosno depopulacija stanovništva. Već decenijama bilježi se negativan prirodni priraštaj skoro u svim kantonima Federacije Bosne i Hercegovine. Samo u posljednjih 13 godina Bosna i Hercegovina je izgubila 12% ili oko 409.000 stanovnika. Zvanična statistika bilježi drastičan pad broja studenata na fakultetima. Njih je danas za trećinu ili za oko 35.000 manje nego prije deset godina. Umjesto da u Bosni i Hercegovini, s obzirom na potencijale i resurse koje ima, cvjeta ekonomija i da svi živimo pristojno od svoga rada, mladi su obeshrabreni i budućnost, uglavnom, vide izvan Bosne i Hercegovine. Otuda se može govoriti o motiviranosti samo onih učenika koji se školuju za zanimanja koja su tražena u zapadno-evropskim zemljama;
- dominiranje mita i korupcije, koji ne daju jednake šanse, nego preferiraju negativnu selekciju. Ne dobivaju zaposlenja, a kamoli specijalizacije, stimulacije, unapređenja, priznanja i sl., oni koji su najuspješniji u toku školovanja, nego oni koji su podobniji po porodičnim, prijateljskim i stranačkim linijama što čini depresivnim i frustriranim mlade ljude i potpuno demotiviranim za bilo kakav angažman i učenje.

Nabrojani problemi opterećuju, manje ili više, svakog stanovnika Bosne i Hercegovine i obezvređuju i obesmišljavaju bilo kakvo zalaganje i napor.

Drugi faktori se odnose konkretno na obrazovni proces. Veliki broj učenika je učenje oduvijek shvatao kao obavezu koju nerado izvršavaju i koje se što prije žele riješiti, međutim, danas je ta demotiviranost u Bosni i Hercegovini izraženija. Najznačajniji razlozi za takvo stanje su:

- ispolitizirano obrazovanje: obrazovanje koje je pod utjecajem politike dovodi do neefikasnosti i frustracija među učenicima, jer se uvijek postavlja pitanje kvaliteta i vjerodostojnosti tih nastavnih sadržaja. Obrazovni sistem je organiziran radi učenika, ali učenici ne uče ono što bi

oni željeli, nego sadržaje za koje su odgovorni iz nadležnih vladajućih struktura zaključili da su važni i neophodni za učenike tog životnog doba. Kada učenici ne vide povezanost između onoga što uče i njihovih interesa i budućih ciljeva, gube motivaciju;¹

- nedovoljno ulaganje u obrazovanje. Ograničeni resursi utječu na kvalitet obrazovanja, dostupnost materijala i onemogućavaju pravovremeno osavremenjivanje nastave. Nastavni programi koji nisu unaprijeđeni i ažurirani su nezanimljivi i vrlo često neprimjenjivi u današnjem brzo mijenjajućem svijetu;²
- nedostatak jasnih ciljeva i praktične edukacije: ako učenici nemaju jasno definirane ciljeve ili ne razumiju zašto je važno da postignu određene rezultate ili nemaju dovoljno praktičnog rada i stvarnih iskustava umanjuje im se osjećaj relevantnosti obrazovanja;³
- nedovoljno obrazovani i motivirani učitelji. Kvalitet obrazovanja u velikoj mjeri ovisi o učiteljima. Bez dobro obučениh i motiviranih učitelja ishodi obrazovanja su ispod očekivanja;
- provođenje reformi bez jasne vizije i strategije, zbog čega se često čini da su same sebi cilj i ne dovode do odstranjivanja zastarjelih i uvođenja savremenih nastavnih planova i programa. Osnovne karakteristike zastarjelih nastavnih programa (*kurikuluma*) su:
 - nedostatak relevantnosti: sadržaj koji nije usklađen s trenutnim potrebama tržišta rada ili savremenim društvenim kontekstom doima se kao besmislena obaveza koja učenike uopće ne privlači;

1 Više v.: <https://balkans.aljazeera.net teme/2023/4/22/reforma-obrazovanja-u-bosni-i-hercegovini-na-cekkanju> (3. 4. 2024).

2 Više v.: <http://www.cpu.org.ba/media/7688/Analiza-klju%C4%8Dnih-faktora-i-preporuke-za-pove%C4%87anje-efikasnosti-osnovnog-obrazovanja-u-Bosni-i-Hercegovini.pdf> (3. 4. 2024).

3 <https://balkans.aljazeera.net teme/2023/4/22/reforma-obrazovanja-u-bosni-i-hercegovini-na-cekkanju> (3. 4. 2024).

- zanemarivanje ključnih kompetencija: neintegriranje vještina kao što su: kritičko mišljenje, kreativnost, saradnja i komunikacija koje su ključne za 21. stoljeće;
 - pasivno učenje: fokus na memoriranje i ponavljanje informacija, umjesto na aktivno učenje i razumijevanje;
 - zastarjele metode poučavanja: primjena prevaziđenih i monotonih metoda poučavanja koje ne potiču interaktivnost, praktične aktivnosti i angažman učenika;⁴
 - nedostatak međupredmetne integracije: izolacija predmeta koje učenici pohađaju, umjesto integracije njihovih sadržaja kako bi se potaknulo dublje razumijevanje i primjena znanja;⁵
- nedostatak podrške i pozitivnog okruženja: podrška od učitelja, roditelja i vršnjaka je ključna. Negativno okruženje ili nedostatak emocionalne i stručne podrške može utjecati na motivaciju;
 - unutar učionica je uvijek veći broj učenika te se učitelj ne može u potpunosti posvetiti svakom od njih, zbog toga je onima čija su očekivanja i ciljevi učenja iznad onoga što im učitelj nudi – dosadno, dok su oni čije su mogućnosti usvajanja gradiva ispod očekivanog – uplašeni i anksiozni;
 - nedostatak samopouzdanja: učenici koji sumnjaju u svoje sposobnosti ili se boje neuspjeha mogu biti nemotivirani da ulože trud u učenje;
 - preopterećenost i stres: velika količina zadataka, testova i obaveza može dovesti do osjećaja preopterećenosti i stresa, što može smanjiti motivaciju;
 - učionice predstavljaju društveno okruženje, tako da neuspjesi prilikom odgovaranja ili izvršenja drugih zadataka često izazivaju ne samo osobno razočarenje već i javno sramoćenje i poniženje neposredno pred ostalim učenicima

4 <https://zir.nsk.hr/islandora/object/ffos%3A2491/datastream/PDF/view> (6. 5. 2024).

5 <https://mzo.gov.hr/UserDocsImages/dokumenti/Publikacije/Medupredmetne/Kurikulum%20medupredmetne%20 teme%20Odrzivi%20razvoj%20za%20osnovne%20i%20srednje%20skole.pdf> (6. 5. 2024).

i učiteljem, a posredno pred roditeljima i svima koji su uključeni u dešavanja u školi;⁶

- nedostatak autonomije: kada učenici nemaju mogućnost da samostalno donose odluke ili da biraju način na koji će učiti, mogu izgubiti osjećaj kontrole i motivaciju;
- različite vrste zloupotreba u obrazovanju, među kojima su najznačajnije nelegalno dobijanje diploma, spuštanje kriterija i nepravičnost u ocjenjivanju, povlađivanje učenicima i sl.;
- porodični ili osobni problemi: porodične tenzije, emocionalni problemi ili druge osobne poteškoće mogu negativno utjecati na sposobnost učenika da se fokusira na školske obaveze.

Svi ovi faktori doprinose osjećaju demotivacije među učenicima, što neposredno utječe na njihovu sposobnost da usvajaju znanje koje im se nudi.

Zbog toga je važno da se ovi problemi identificiraju i dijagnosticiraju te da učitelji, učenici, ali i roditelji sistemski i sistematično rade na njihovom rješavanju kako bi se povećala motivacija učenika, posljedično i njihov uspjeh u učenju, odnosno podigao kvalitet obrazovanja općenito.

Motiviranje učenika da uče

Gore je naveden veoma veliki broj različitih razloga i faktora koji u manjoj ili većoj mjeri utječu na demotiviranje učenika. Oni su različiti po opsegu, intenzitetu, trajnosti i izvoru iz kojeg se javljaju i daleko opsežnije istraživanje bi bilo neophodno da bi se pokušalo odgovoriti na koji način se ti izazovi mogu prevazilaziti i kako osigurati zdravu i snažnu motivaciju učenika. Zato ćemo se u nastavku posvetiti samo onim motivatorima koji su na raspolaganju učiteljima i na koje oni mogu utjecati.

6 Više v.: Brofi Džere, *Kako motivisati učenike da uče*, (s engleskog: Marina Vicanović), Clio, Beograd, 2015, str. 29.

Prije svega, govorit ćemo o neophodnosti uspostavljanja zajednice za učenje, potom o podržavanju samopouzdanja učenika te razvijanju teorije cilja i ekstrinzičnoj i intrinzičnoj motivaciji.

Ne treba nikada zaboraviti da je učenje dugotrajan proces koji zahtijeva trud, napor, koncentraciju i različita odricanja i bez obzira koliko se trudili da ga, kao roditelji i učitelji, olakšamo učenje nije i nikada ne može biti igra i zabava.

Čak ni učenici koji su motivirani da uče ne misle nužno da su nastavne aktivnosti izrazito prijatne ni uzbudljive, ali ih ipak smatraju smislenim i vrijednim truda, odnosno shvataju ih ozbiljno i nastoje da iz njih izvuku namjeravanu korist u vidu unapređivanja i osnaživanja vještina i znanja.

Ipak, učenje može biti privlačno i uzbudljivo, barem onda kada se nastavni program dobro podudara s učeničkim interesovanjima i sposobnostima i kada učitelj naglašava praktične aktivnosti. Kada poučavate pravim sadržajima, na pravi način, motivacija dolazi sama. Ako učenicima nije prijatno pri učenju, nešto ne valja s našim nastavnim programom i načinom poučavanja – nekako smo aktivnost koja je suštinski prijatna pretvorili u previše zamoran i dosadan posao.⁷

Maslovljeva hijerarhija potreba podrazumijeva da je mala vjerovatnoća da će učenici koji u školu dolaze umorni ili gladni biti posvećeni lekcijama. Slično tome, učenici koji se osjećaju anksiozno ili odbačeno vjerovatno neće preuzimati intelektualne rizike kako bi prevazišli zbunjenost, a još manje će pokušavati da budu kreativni kad rade zadatke.⁸

Međutim, učenici se ne ponašaju uvijek u skladu s Maslovljevom hijerarhijom. Oni mogu sebi uskratiti san kako bi učili za test ili mogu postati toliko zaokupljeni u nekoj aktivnosti da zaboravljaju na umor, glad ili osobne probleme.⁹ Sjećamo se i čestitog ashaba Ebu Hurejre, r. anhu, da je, iako je bio danima

7 Više v.: Brofi Džere, *nav. djelo*, str. 13.

8 Više v.: B. Džere, *nav. djelo*, str. 19.

9 B. Džere, *nav. djelo*, str. 20.

gladan, stalno pratio Božijeg Poslanika, s.a.v.s., s čežnjom da od njega nauči više.¹⁰

I pored toga, hijerarhija je koristan podsjetnik da ćemo, kako bismo uspješno motivirali učenike, možda morati da se pobrinemo za njihove niže potrebe, zajedno s višim potrebama u vezi sa školskim učenjem.¹¹

Od pomoći je motivaciju za učenje posmatrati kao šemu – mrežu povezanih uvida, vještina, vrijednosti i dispozicija koje učenicima omogućavaju da razumiju šta to znači angažirati se u aktivnostima učenja s namjerom ostvarivanja svojih ciljeva i sa sviješću o strategijama koje se pri tome koriste.

Svaki učenik mora osjetiti uzbuđenje samostalnog rješavanja problema. To se teško može postići klasičnim predavanjem. Može se postići na način da se učenicima zadaju problemi koje sami rješavaju. Tek kada učenici steknu vještine potrebne za rješavanje stvarnih problema, bit će motivirani za učenje.¹²

Uspostavljanje zajednice za učenje u učionici

Učenici neće dobro reagirati na pokušaje motiviranja ako su uplašeni, ogorčeni ili na drugi način usmjereni na neprijatne emocije. Kako biste kreirali uvjete koji će olakšati vaš motivacioni trud, potrebno je da svoju učionicu postavite i održite kao zajednicu za učenje – mjesto gdje učenici dolaze prvenstveno da bi učili i u tome uspijevali putem zajedničkog rada s vama i svojim drugovima iz odjeljenja. Također je potrebno da svoj nastavni program usmjerite na ono što vrijedi naučiti i da ovaj sadržaj razvijete na načine koji će učenicima pomoći da cijene njihov značaj i potencijal za primjenu. Tri važne stavke koje treba ispuniti prilikom uspostavljanja zajednice za učenje postaviti će scenu za motiviranje učenika:

10 O motiviranju učenika da uče iz islamske perspektive više v.: Eeqbal Hassim, *Elementary education and motivation in Islam: perspectives of medieval Muslim scholars 750-1400 CE*, Cambria Press, Amherst, New York, 2010, str. 85–139.

11 O različitim načinima podizanja motivacije kod učenika više v.: <https://www.srednja.hr/zbornica/deset-nacina-kako-se-motivirati-za-ucenje/> (28. 6. 2024).

12 Više v.: <https://azprojects.wordpress.com/2018/02/19/how-to-inspire-and-motivate-students/> (27. 6. 2024).

- učiniti sebe i svoju učionicu privlačnim za učenike. Koristiti autoritativne strategije koje učenicima pomažu da postanu aktivni, samoregulirani subjekti koji uče, a izbjegavati autoritarne strategije koje proizvode pasivnu poslušnost umjesto promišljenog samoreguliranja, kao i strategije puštanja (*laissez-faire*) koje učenicima nude autonomiju, ali izostavljaju neophodno vođenje učenika;¹³
- usmjeriti njihovu pažnju na individualne i saradničke ciljeve učenja i pomoći im da te ciljeve ostvare. Kreirati socijalnu sredinu u kojoj se svako osjeća dobrodošlim i u kojoj se učenje ostvaruje saradničkim naporima, vašim i vaših učenika;¹⁴
- poučavati sadržajima koje vrijedi naučiti, na načine koji učenicima pomažu da cijene njihovu vrijednost. Mala je vjerovatnoća da će učenici biti motivirani da uče kada se angažiraju u beznačajnim ili besmislenim aktivnostima, kao što su: kontinuirano vježbanje vještina kojima su već ovladali; memoriranje raznih lista bez dobrog razloga; prepisivanje definicija termina koji se nikada ne koriste ili rad na zadacima koji su dati samo da bi se ispunilo vrijeme, a ne da bi podržali korisno učenje. Postoji opće slaganje oko toga šta treba uraditi da bi se učenicima omogućilo da konstruiraju smisleno znanje kome mogu pristupiti i koje mogu koristiti u životu van škole.¹⁵ Prvo, potrebno je odstupiti od širokog pokrivanja sadržaja kako bi bilo dovoljno vremena da se najvažniji sadržaji dublje razvijaju. Drugo, ovaj važan sadržaj treba da bude predstavljen u vidu mreža povezanih informacija, strukturiranih oko moćnih ideja. Treće, sadržaj treba razvijati s fokusom na objašnjavanje ovih važnih ideja i njihovih međusobnih veza. Najbolje aktivnosti i zadaci učenja grade se oko

13 Brofi Džere, *nav. djelo*, str. 55.

14 B. Džere, *nav. djelo*, str. 57.

15 O povezivanju školskog učenja s potrebama i iskustvima učenika više v.: Branko Rakić, *Motivacija i školsko učenje*, II izmijenjeno i dopunjeno izdanje, Svjetlost, Sarajevo, 1977, str. 63–65.

moćnih ideja. Školovanje se treba posmatrati šire – kao razvijanje punih ljudskih potencijala učenikâ i pripremu za život uopće, a ne samo kao uvođenje u pojedine discipline. Učenike uvijek treba podsjećati da su greške dio učenja, da se ka ovladavanju obično krećemo postepenim približavanjima, a ne stičemo ih brzo i krupnim koracima te da smo u učionici zato da bismo učili, a ne da bismo se takmičili ili se hvalili.¹⁶

Kada kao učitelji, analiziramo koliko je sadržaja primjenjivo od onoga čemu učenike poučavamo, otkrit ćemo da se radi o veoma niskom postotku. Veoma je mnogo tema koje se uopće ne mogu primijeniti i apsolutno nećemo imati nikakvih negativnih posljedica ako to znanje ne posjedujemo. Istovremeno, postoji veliki broj relevantnih detalja iz stvarnog života koji su nam neophodni da razumijemo trendove, kretanja, stanja i perspektive onoga što se dešava oko nas. Ovaj materijal se treba organizirati i unijeti u nastavu u učionici.¹⁷

Motivirati učenike na učenje, pokrenuti u njima potencijale koje imaju, ali i razviti one koji su im neophodni u daljnjem razvoju i usmjeriti ih u pravom smjeru nije nimalo jednostavno, zato kao učitelji, muslimani obraćamo se svome Gospodaru i molimo Njega da nam pomogne, jer je On apsolutni i univerzalni Učitelj, *Koji čovjeka poučava onome što ne zna*.¹⁸ Zato, prije ulaska u razred učitelji uče dovu da im Allah, dž.š., omogući da ispune ovu tešku odgovornost.

Da bi se uspostavila zajednica za učenje, ne samo u učionici nego i na svakom drugom primjerenom mjestu, neophodno je da učenici imaju povjerenja u učitelje i da im je drago i da žele što duže biti u njihovom prisustvu. Muhammed, s.a.v.s., bio je poznat kao iskren (*ṣādiq*) i povjerljiv (*amīn*). Njegova beskompromisna iskrenost, duboko saosjećanje i iskreno poštovanje

16 Više v.: Brofi Džere, *nav. djelo*, str. 51, 60, 67, 95.

17 Više v.: <https://azprojects.wordpress.com/2018/02/19/how-to-inspire-and-motivate-students/> (27. 6. 2024).

18 Al-Qur'ān, Al-'Alaq, 5.

drugih privlačili su ljude i oni su uživali u tim trenucima koje su provodili s njim. Taj Poslanikov, s.a.v.s., odnos prema drugima je trajna inspiracija učiteljima da se na sličan način odnose prema svojim učenicima. Ne smijemo zaboraviti da nam je time što smo učitelji ukazana posebna čast – podaren *emanet* poučavanja najvišim vrijednostima, ali i ogromna odgovornost – da biramo najprimjereniji način kako da ih prenesemo dalje. Nemojmo zaboraviti da su učenici riznice rijetkih i dragocjenih dragulja.¹⁹

Muhammed, s.a.v.s., potiče svoje ashabe da koriste svaku priliku da nauče nešto novo. Ti skupovi na kojima se širi znanje su blagoslovljeni, na njih se spušta spokoj i smirenost (*sakīna*), jer se čini ono što Allah, dž.š., posebno voli, prekriva ih Božija milost, natkriljuju ih meleci, a Bog sve prisutne, koji poučavaju i uče, osobno spominje i hvali ih onima koji se kod Njega nalaze.²⁰ Budući da učenici, kao izraz ljubavi prema Allahu, dž.š., imaju namjeru koristiti znanje za služenje čovječanstvu, stjecati znanje u ime Boga najveći je izraz pokornosti Njemu (*'ibādat*).²¹

Izbjegavati mjesta i prilike na kojima se stječe znanje, znači nastojati udaljiti se od Božije milosti, biti u prostoru i vremenu koje Allahova milost ne dotiče. Kako onda musliman može očekivati da napreduje u takvom okruženju?! I biljke rastu samo na onim mjestima na koja pada kiša!

Muslimani su unutar porodice, učionice, kolektiva, naselja poput jednog organizma²², koji u potpunosti koordinirano djeluju, tijesno i uspješno sarađuju i, povrh toga, emotivno su čvrsto povezani na način da se međusobno saosjećaju, razumiju stanja i potrebe jedni drugih i nesebično dijele dobro i zlo.

19 Božiji Poslanik, s.a.v.s., rekao je: "Ljudi su minerali, najbolji od njih u predkur'anskom periodu su najbolji i u islamu, kada shvate vjeru..." (Al-Buḥārī, *Ṣaḥīḥ*, Dār Ibn Kaṭīr – Dār al-Yamāma, Dimašq, 1993, III, str. 1.238, br. 3.203).

20 Više v.: Abū Dāwūd, *Sunan*, Al-Maktaba al-'aṣriyya, Bayrūt, (bez godine izdanja), br. 1.455.

21 O motivaciji iz islamske perspektive više v.: <https://yaqeeninstitute.org/read/paper/the-power-of-motivation> (28. 6. 2024).

22 Više v.: Muslim, *Ṣaḥīḥ*, Dār at-ṭibā'a al-'āmira, Turkiyā, 1915, VIII, str. 20, br. 2.586.

Musliman, bez obzira bio dijete ili odrastao čovjek, ne vrijeđa, ne ismijava druge i ne izruguje im se. To je krajnje nemoralno i nedolično ponašanje i on je iznad toga. Nije sporno da se nasmijemo na greške, krive poteze i nesnalaženja drugih učenika ili čak učitelja, ali bez zlobe i nastojanja da svojom reakcijom uvrijedimo ili ponizimo čovjeka. Allah, dž.š., kaže:

O vjernici, neka se muškarci jedni drugima ne rugaju, možda su oni bolji od njih, a ni žene drugim ženama, možda su one bolje od njih. I ne kudite jedni druge i ne zovite jedni druge ružnim nadimcima! O, kako je ružno da se vjernici spominju podrugljivim nadimcima! A oni koji se ne pokaju – sami sebi čine nepravdu.²³

Poslanik, s.a.v.s., naglašavao je da stjecanje znanja nije hobi besposlenih ni povlastica povlaštenih, nego **obaveza** svakog muslimana²⁴, bez obzira na njegov spol, životnu dob, društveni status, ekonomsko stanje, zanimanje i mjesto boravka.

Potiče nas da uvijek tragamo za znanjem kojim se možemo okoristiti, naglašava da je svaki onaj koji je u procesu obrazovanja na džennetskom putu i da mu meleci podastiru svoja krila, oduševljeni onim što čini²⁵, pa čak kada se on, Poslanik, s.a.v.s., našao u situaciji da bira između društva onih koji vrijeme provode u ibadetu (uče Kur'an i upućuju dove Uzvišenom Allahu) i društva onih koji uče i druge poučavaju, odabrao je društvo onih koji se obrazuju, jer je on, s.a.v.s., poslan kao učitelj!²⁶

Podržavanje samopouzdanja učenikâ kao osoba koje uče

Ljudi koji imaju snažan osjećaj efikasnosti teškim zadacima pristupaju kao izazovima kojima treba ovladati, a ne kao prijetnjama koje treba izbjegavati. Oni imaju veće intrinzično interesovanje i veoma se mnogo udubljuju u aktivnosti, a sebi postavljaju izazovne ciljeve kojima ostaju snažno posvećeni. Osjećaj

23 Al-Qur'an, Al-Ĥuġurât, 11.

24 Ibn Mâġa, *Sunan*, Dâr ar-risâla al-'âlamîyya, Bayrût, 2009, I, str. 81, br. 224.

25 Ibn Mâġa, *Sunan*, I, str. 81, br. 223.

26 Ibn Mâġa, *nav. djelo*, I, str. 81, br. 229.

visoke samoeфикаsnosti također pomaže stvaranju osjećanja spokoja prilikom pristupanja teškim zadacima i aktivnostima. Posljedica toga je da uvjerenja o samoeфикаsnosti imaju moćan utjecaj na razinu postignuća koju osoba na kraju ostvaruje.²⁷

Postoje dvije ključne komponente motivacije za postignućem, a to su motivacija za uspjehom i motivacija za izbjegavanjem neuspjeha. Kod neuspješnog rješavanja teških zadataka javljaju se dvije vrste reakcija: reakcija bespomoćne djece koja sebi govore o neuspjehu i taj neuspjeh pripisuju svojoj ograničenoj sposobnosti. Druga vrsta je reakcija djece orijentirane na ovladavanje koja se nisu uznemirila niti su govorila kako ne uspijevaju, nego su pojačala svoju koncentraciju i počela izgovarati više instrukcija koje su upućivala sebi – verbalizirajući planove i strategije rješavanja problema. Izgleda da su djeca orijentirana na ovladavanje neuspjeh vidjela kao pauzu između prošlih i budućih uspjeha te kao priliku za novo učenje i ovladavanje.²⁸

Kao učitelj, pomozite svojim učenicima da nauče da svoje uspjehe pripisuju kombinaciji dovoljne sposobnosti i uloženog razumnog truda, a svoje neuspjehe (privremenom) nedostatku informacija ili strategiji reagiranja (ili nedovoljnom uloženom trudu, kada je to slučaj). Istovremeno izbjegavajte da učenike navodite na zaključak da su njihovi neuspjesi posljedica nepromjenjivih ograničenja sposobnosti.²⁹

Percepcije samoeфикаsnosti mogu da utiču na izbore aktivnosti i kvalitet angažiranja. Kada imaju visoke percepcije samoeфикаsnosti, veća je vjerovatnoća da će ljudi situacijama postignuća pristupiti samopouzdanom i angažirati se u njima svojevolumno i istrajno. Međutim, ako sumnjaju u svoje sposobnosti za uspjeh, ljudi će vjerovatno pokušati da izbjegnu datu situaciju ili će, ako ovo nije moguće, lahko odustati kada naiđu na frustraciju ili neuspjeh.³⁰

27 Brofi Džere, *nav. djelo*, str. 87.

28 Više v.: Brofi Džere, *nav. djelo*, str. 92.

29 O načinima podizanja duha i elana u učenju više v.: Branko Rakić, *nav. djelo*, str. 109–114.

30 Brofi Džere, *nav. djelo*, str. 102.

Na putu očuvanja i razvijanja povjerenja u sebe kao u osobe koje uče i da aktivnostima učenja pristupaju s produktivnim ciljevima i strategijama, za učenike su vrlo važni sljedeći segmenti:

- Nastavni program: program za uspjeh. Najjednostavniji način kako možete osigurati da učenici očekuju uspjeh jeste postarati se da ga dosljedno postižu, tako da se svakom novom koraku mogu prilagođavati bez mnogo zabune ili frustracije. Pravljenje programa za uspjeh podrazumijeva stalno postavljanje izazova pred učenike u okviru njihovih zona narednog razvoja, pri čemu im treba omogućiti šanse da odgovore na ove izazove tako što će im se pružiti dovoljno podržavanja.³¹ Veoma je važno razumjeti princip “malih koraka”. Svako može naučiti bilo šta ako se ta materija razloži na jednostavnije, razumljive dijelove. Učenje je teško, vrlo često, samo zato što materijal koji se prezentira nije pravilno i dovoljno raspoređen.³²
- Nastava. Pomozite učenicima da postavite ciljeve, procjenjuju svoj napredak i prepoznaju veze između truda i ishoda. Proces započinje postavljanjem ciljeva. Postavljanje ciljeva i posvećivanje naporima da se ti ciljevi dostignu povećavaju razine izvedbe. Postavljanje ciljeva posebno je djelotvorno kada su ciljevi: a) bliski, a ne udaljeni; b) konkretni (npr. uradite cijelu stranu matematičkih problema, a da ne napravite više od jedne greške), a ne opći (npr. uradite zadatke dobro); c) izazovni (teški, ali ostvarivi), a ne ni prelahki, ni preteški. Bliski ciljevi obično djeluju ostvarivo uz razumno ulaganje truda čak i učenicima koji sumnjaju u svoje kapacitete za ostvarivanje krajnjih ciljeva. Učenici treba ciljeve da vide kao vodiče od pomoći za njihov trud u učenju, a ne kao obruče kroz koje moraju da skaču.³³

31 B. Džere, *nav. djelo*, str. 106.

32 Više v.: <https://azprojects.wordpress.com/2018/02/19/how-to-inspire-and-motivate-students/> (27. 6. 2024).

33 B. Džere, *nav. djelo*, str. 107, 108, 109.

- Procjenjivanje. Veća je vjerovatnoća da će učenici izvršavati obaveze kada se njihova izvedba nadgleda i procjenjuje. Pomozite svojim učenicima da razumiju da je dobijanje iscrpnih povratnih informacija i njihovo produktivno iskorištavanje integralni dio procesa učenja. Povratne informacije koje nisu od pomoći samo informiraju učenike o tome kako su dobro uradili, dok se iscrpnim povratnim informacijama uočava koji su aspekti njihove izvedbe bili neprihvatljivi i kako će oni morati da ih poprave. Prilikom davanja povratnih informacija pomozite učenicima da koriste prikladne standarde za procjenu razine uspjeha. Konkretno, poučite ih da svoj rad porede s apsolutnim standardima ili sa sopstvenom ranijom izvedbom, a ne s izvedbom svojih drugova iz odjeljenja.³⁴

Prilikom nadgledanja izvedbe i davanja povratnih informacija neuspjeha tretirajte kao pokazatelje potrebe za dodatnim poučavanjem i prilike za učenje, a ne kao dokaze nedostatka sposobnosti u datoj oblasti.

Svakako, nepravedno je forsirati kornjače da se utrkuju sa zečevima. Zečevi će se ulijeniti i zaspat će, dok će se kornjače obeshrabriti zbog nemogućnosti da pobijede. I jedni i drugi, međutim, mogu imati koristi od sistema koji svojim učesnicima pomaže da postanu bolji u trčanju. Ako je cilj maksimalna izvedba svih učenika, škola onda svim učenicima mora pružiti nadu da povećani napor može rezultirati uspjehom.³⁵ Cilj je da učenici uvide korist u školskom radu i da se ponose svojim trudom i uspjesima.

Božiji Poslanik, s.a.v.s., često ističe dignitet čovjeka, mislećeg bića, kao najodlikovanijeg Božijeg stvorenja, kojem je, upravo zbog toga, povjerena uloga *halife* – koji će provodeći Božiju volju na Zemlji uspostavljati na njoj red i sistem, ali govori i o potencijalima i predispozicijama svake pojedinačne osobe, koje

34 B. Džere, *nav. djelo*, str. 110, 111, 112.

35 B. Džere, *nav. djelo*, str. 185.

Allah, dž.š., razvija kod te osobe, u skladu s njenim radom na sebi, učenjem, trudom i zalaganjem.

Musliman svjestan Božijih riječi: *Allah nikoga ne opterećuje preko mogućnosti njegovih...*³⁶ nastoji iskoristiti svaki trenutak života da bi naučio nešto novo i ulaže svoje maksimalne napore da bi to ostvario. On ima dovoljno samopouzdanja da uči i saznaje i najsloženija pitanja, zastupajući time inkrementalnu teoriju inteligencije, smatrajući da se intelektualni kapaciteti mogu razvijati. Dajući opći smisao Poslanikovim, s.a.v.s., riječima koje se odnose na sudije da “svaki onaj koji se trudi i ispravno presudi biva dvostruko nagrađen, a onaj koji se trudi pa pogriješi ima jednu nagradu”³⁷, učenik bez obzira na izazove, poteškoće i opstrukcije ne šteti trud na putu stjecanja znanja.

Poslanik, s.a.v.s., brine se o svojim ashabima, posmatra ih, primjećuje kod njih mjesta poboljšanja, ukazuje im na njih i daje im punu podršku da svoje slabosti poprave. Poznat je primjer čuvenog ashaba Ebu Hurejre, r. anhu, koji iako želi zapamtiti sve što čuje od Poslanika, s.a.v.s., to ne uspijeva, jer ima slabu memoriju. Poslanik, s.a.v.s., uči dovu Allahu, dž.š., da mu podari dobro pamćenje, a Ebu Hurejra, r. anhu, daje sve od sebe da svoje kognitivne potencijale razvije, pa je noć dijelio na tri dijela, od kojih je jedan uvijek bio rezerviran za ponavljanje hadisa. Nakon ovoga, kako sam kaže, nije zaboravio ni jedan hadis.³⁸

Razvijanje teorije cilja

Poželjno je da se učenici usmjeravaju na ovladavanje zadacima uključenim u situacije postignuća umjesto na takmičenje s vršnjacima ili brigu o tome kako će drugi prosuđivati o njihovoj izvedbi.

Dok se ciljevi učenja odnose na razvijanje sposobnosti, ciljevi izvedbe usmjereni su na pokazivanje sposobnosti.³⁹

36 Al-Qur'ān, Al-Baqara, 286.

37 Al-Buḥārī, *Ṣaḥīḥ*, br. 7.352.

38 Više v.: Ibn Sa'd, *Kitāb at-ṭabaqāt al-kabīr*, Maktaba al-Ḥanḡī, Al-Qāhira, 2001, II, str. 312.

39 B. Džere, *nav. djelo*, str. 138.

Teorije postizanja cilja učenja i postizanja cilja izvedbe razmatraju različite aspekte motivacije i pristupa prema postavljenim ciljevima. Evo osnovnih razlika između njih:

Teorija ciljeva postignuća: fokusira se na učenje i razvoj kompetencija. Učenici s ovom orijentacijom postavljaju ciljeve kako bi stekli znanje, razumijevanje ili vještine. Ciljevi se usmjeravaju prema samoodefiniranim standardima. Naglasak je na napretku i osobnom razvoju. Primjer: Učenik želi bolje razumjeti matematiku i postavio je cilj da svladava nove koncepte.

Teorija ciljeva izvedbe: fokusira se na postizanje rezultata i usporedbu s drugima. Učenici s ovom orijentacijom postavljaju ciljeve kako bi nadmašili druge ili dobili bolje ocjene. Ciljevi se definiraju kroz normativne standarde. Naglasak je na uspješnosti i vanjskoj evaluaciji. Primjer: Učenik želi dobiti najbolju ocjenu na testu kako bi bio bolji od svojih kolega.

Ukratko, teorija postizanja cilja učenja naglašava osobni razvoj, dok teorija postizanja cilja izvedbe stavlja naglasak na uspješnost u usporedbi s drugima.

Uočeno je da se učenici koji aktivnostima pristupaju s ciljevima učenja fokusiraju na stjecanje znanja ili vještina. Oni teže da konstruiraju precizno razumijevanje tako što gradivo parafraziraju i povezuju ga s prethodnim znanjem. Kada naiđu na poteškoće, oni traže pomoć ili, ako ne neophodno, istrajno ulažu trud u samoregulirano učenje uz očekivanje da će se taj trud na kraju isplatiti.

Nasuprot njima, učenici koji aktivnostima pristupaju s ciljevima izvedbe tretiraju ove aktivnosti kao testiranje svojih sposobnosti izvedbe, umjesto kao prilike za učenje. Njihova primarna briga je očuvanje percepcije o sebi i javna reputacija umješnih osoba koje posjeduju sposobnost neophodnu za uspjeh. U nastojanju da izvrše zahtjeve postavljene u zadatku oni se mogu oslanjati na ponovno iščitavanje, učenje napamet i druge strategije površnog učenja umjesto na strategije konstruiranja dubljeg znanja, a njihov trud u učenju može biti ugrožen strahom od neuspjeha ili drugim negativnim emocijama. Ako

su usredotočeni na izbjegavanje neuspjeha, oni mogu lahko odustati kada su frustrirani, jer im nedostaje povjerenje u to da će se istrajan trud isplatiti. Umjesto da traže pomoć, oni radije prikrivaju poteškoće tako što neka pitanja ostavljaju bez odgovora, nagađaju ili prepisuju od drugih učenika.⁴⁰

Od muslimana se očekuje, budući da se ovaj život živi samo jednom i ne može se ponoviti, da jasno zna svoj životni cilj i da ulaže sve svoje potencijale, koristeći se dopuštenim sredstvima, da ga ostvari. Svjestan je značaja i mogućnosti zajedničkog djelovanja i nastoji da učestvuje u timskom radu na promoviranju dobra i pozitivnih vrijednosti, ali izbjegava biti dio tima ili zajednice čiji je cilj zlo i promoviranje pseudovrijednosti. On istrajava na promoviranju pozitivnih vrijednosti i ostvarenju ciljeva učenja, a ne da nadmaši druge ili stekne ugled u sredini u kojoj živi. On tako živi bez obzira na ponašanje drugih i nikada se ne povodi za njima.

Glavni mu je cilj ostvarenje Božijeg zadovoljstva, a ne beskrupulozno postizanje blagonaklonosti utjecajnih osoba, okruženja, pa ni samog učitelja.

Osiguravanje spoljašnjih (ekstrinzičnih) pobuđivača

Ove strategije ne pokušavaju da povećaju vrijednost koju učenici pridaju samoj aktivnosti učenja. Umjesto toga, oni uspješno obavljanje aktivnosti povezuju s pojavljivanjem posljedica koje učenici već cijene. Nagrade su jedan od dokazanih načina za poticanje učenika da ulažu trud. Međutim, sa stanovišta većine teoretičara motivacije, ovo je kontrola ponašanja, a ne motiviranje učenja. Kon tvrdi da je djelotvornost nagrada prenamlašena i da nagrađivanje učenika za učenje podriva njihovo intrinzično interesiranje za sadržaj.⁴¹

40 B. Džere, *nav. djelo*, str. 137.

41 B. Džere, *nav. djelo*, str. 234.

Međutim, u životu vidimo da ljudi rade ono što će im prikupiti najviše nagrada uz najmanji trud, šta god to bilo, umjesto da se trude da urade posao najbolje što mogu kako bi proizveli proizvod visokog kvaliteta. Iako nagrade mogu kontrolirati ponašanje, one uglavnom kod ljudi potkopavaju preuzimanje odgovornosti za samomotiviranje i samoreguliranje. Opće je pravilo da ljudi izražavaju veće opće zadovoljstvo svojim životom ako su njihovi najistaknutiji ciljevi i težnje prvenstveno intrinzični (povezanost, pomaganje drugima, tjelesno zdravlje, samoprihvatanje), a ne ekstrinzični (novac, slava, društvena privlačnost za druge).⁴²

Ryan i Deci tvrde da je naša kultura postala snažno orijentirana na nagrade, udaljavajući nas od naših interesiranja i želja za izazovima te približavajući nas uskom instrumentalnom fokusu. Oni dodaju da će zapostavljanje važnih potreba radi fokusa na stremljenju ka nagradama vremenom početi da se opaža kao prinudno i otuđujuće, nauštrb našeg blagostanja.

Ključ djelotvornog nagrađivanja jeste da se to čini na načine koji podržavaju učeničku motivaciju za učenje i koji ih ne potiču na zaključak da se u aktivnostima angažiraju samo da bi zaradili nagrade. Nagrade mogu da djeluju kao motivatori samo kod učenika koji vjeruju da imaju šanse da ih dobiju ukoliko ulože razuman trud. Nagrade se daju tako da one učenicima pružaju iscrpne povratne informacije i potiču ih da cijene svoje znanje i vještine koji se razvijaju, a ne samo da misle o nagradama. Učenicima su potrebne iscrpne povratne informacije koje će podržati njihov trud u učenju, ali im nisu potrebni intenzivniji izrazi pohvala.⁴³

Kada se god vidi prilika za to, učenicima treba pomoći da prepoznaju kako će im znanje ili vještine razvijene u određenoj aktivnosti pomoći da zadovolje sopstvene aktualne potrebe, pružiti im "ulaznicu" za napredovanje u društvu ili ih pripremiti za profesionalni ili neki drugi uspjeh u životu. Funkcionalno

42 Više v.: B. Džere, *nav. djelo*, str. 242.

43 Više v.: B. Džere, *nav. djelo*, str. 251.

znanje informacija, principa i vještina poučavanih u školi priprema ljude za kvalitetno donošenje odluka, na osnovu dobre obaviještenosti, koje mogu da uštede vrijeme, trud, trošak, pa čak i da spasu živote. Ono također osposobljava ljude da cijene i iskoriste prilike za obogaćivanje života koje društvo nudi. Treba uvijek povećavati svjesnost učenika o obrazovanju kao o šansi i podvlačiti ideju da je savjesno ulaganje truda u učenje u njihovom interesu, da to nije samo dužnost da pruže izvedbu kako bi zadovoljili svoje učitelje ili roditelje.

Ekstrinzične motivacione strategije mogu biti djelotvorne u određenim okolnostima, ali ne bi trebalo da se previše oslanjamo na njih. Ako učenici postanu preokupirani nagradama ili takmičenjem, može se desiti da ne obraćaju mnogo pažnje na ono što bi trebalo da uče ili da ne cijene mnogo vrijednost toga.⁴⁴

Kroz obrazovanje i medije provlači se ideja o značaju materijalnog bogatstva i da je ono vrhunac ljudskog ostvarenja i postignuća. S druge strane, budući da su muslimani, uglavnom, ekonomski slabi i siromašni, stvara se pretpostavka da su oni i bespomoćni. Međutim, ideje i znanje su moćni. Oni posjeduju stvarnu, bogomdanu moć! Znanje koje su muslimani stoljećima širili promijenilo je svijet. Ovo znanje i danas ima isti revolucionarni potencijal. Jedna od revolucionarnih poruka Kur'ana je da je ljudski život beskrajno dragocjen i ne može se kupiti zlatom ni srebrom. Svaki pojedinačni život je po potencijalu jednak cjelokupnom čovječanstvu. Ovo je u potpunoj suptrotnosti sa zapadnom idejom ljudskih resursa i tržišta rada, gdje se ljudski životi vrednuju materijalnim vrijednostima, konkretno novcem. Kada shvatimo da smo najbolje Božije stvarjenje, s neograničenim potencijalom za rast, možemo naučiti da ciljamo visoko.⁴⁵

U islamu se govori o vrijednostima vjere, života, časti, razuma i imovine i jasno se uspostavlja hijerarhija među njima.

44 B. Džere, *nav. djelo*, str. 262.

45 Više v.: <https://azprojects.wordpress.com/2022/04/21/a-first-lecture-motivating-students/> (28. 6. 2024).

Učenike često motiviraju materijalne vrijednosti, ocjene, nagrade, priznanja, simpatije i pozitivno mišljenje osoba do kojih im je stalo, dobro plaćen posao, uspjeh, ugled i prestiž u odnosu na druge, posebno vršnjake, i to je razumljivo u djetinjstvu i mladosti, kada mladi još nisu dovoljno zreli i svjesni istinskih, trajnih vrijednosti. Međutim, kao jedini opravdani i legitimni cilj radi kojeg se stječe znanje Božiji Poslanik, s.a.v.s., ističe postizanje Božijeg zadovoljstva.

Poslanik, s.a.v.s., kako prenosi Ebu Hurejra, r. anhu, rekao je:

Ko bude tražio znanje, kojim se postiže Allahovo zadovoljstvo, da bi njime postigao ovosvjetski cilj, neće na Sudnjem danu ni osjetiti džennetskog mirisa.⁴⁶

Sami cilj nam nagovještava vrijednost znanja. Znanje je daleko veće i važnije od bilo kog ovosvjetskog, prolaznog interesa, od nagrada, priznanja, dobro plaćenog posla, društvenog ugleda i prestiža. Znanje se stječe radi Boga i samo oni koji posjeduju znanje mogu Ga spoznati i imati istinski doživljaj Njegove veličine i moći.⁴⁷

Otuda je kod muslimana uvijek postojao jaki poticaj da usvoje što više korisnog znanja, jer stjecanje znanja ne prestaje postizanjem bilo kog ovosvjetskog cilja, nego traje do posljednjeg našeg daha na ovome svijetu. Najbolji primjer za to im je, kao i u svim drugim situacijama, Muhammed, s.a.v.s., koji je do kraja svog ovosvjetskog života učio i poučavao druge. Taj poticaj pokretao je ashabe, tabiine i učenjake kasnijih generacija da dane, čak i mjesece provedu na putovanju samo da bi čuli jedan hadis, a velike islamske učenjake, poput El-Gazalija, Ibn Sine, El-Farabija, Ibn Halduna, El-Havarizmija, Ibn el-Hejsema i dr. da cijele živote posvete znanju, obrazovanju i nauci čime su presudno utjecali ne samo na napredak islamske nego opće svjetske civilizacije.

46 Ibn Māğa, *Sunan*, I, str. 169, br. 252.

47 Više v.: Al-Qur'ān, Fāṭir, 28.

Jačanje intrinzične motivacije

Intrinzično motivirana osoba djeluje iz razloga koje je sama slobodno odredila i ciljeva koje ona želi postići, za razliku od onoga što mora ili joj je nametnuto.⁴⁸

Mogu se koristiti tri opća skupa strategija kako bismo povećali ulogu intrinzične motivacije u iskustvima naših učenika u školi:

- upravljajmo odjeljenjem i koristimo stilove poučavanja na takve načine da se bavimo potrebama učenika za autonomijom, kompetentnošću i povezanošću. Istraživanja ukazuju na to da autonomna motivacija ljudima omogućuje da ulože više truda i da manje osjećaju da su u konfliktu dok streme ka ciljevima, zatim da im izvedba bude uspješnija te da doživljavaju osjećaj blagostanja. Ljudi su skloni da se zadube i uživaju u onim aktivnostima koje se dobro podudaraju s njihovim razinama znanja i vještina u datom trenutku te stoga pružaju optimalne izazove koji im omogućavaju da razviju kompetentnost. Možete mnogo postići u zadovoljavanju potreba svojih učenika za povezanošću ako svoju učionicu uspostavite kao vrstu zajednice za učenje. Budite učitelj koji podržava, kome je stalo do ličnosti učenika i ko im pomaže da budu uspješni kao učenici. Pored toga, poučite ih da se ponašaju kao članovi zajednice za učenje tako što će na časovima i u diskusijama pažljivo slušati i promišljeno odgovarati te se međusobno podržavati u učenju dok rade u parovima ili u grupama;
- planirajmo aktivnosti učenja koje će učenicima vjerovatno biti prijatne ili pružati intrinzične nagrade;
- izmijenimo formu drugih aktivnosti učenja kako bismo uključili karakteristike koje će povećati njihovu privlačnost.⁴⁹

48 Više v.: <https://www.outwardboundcroatia.com/blog/kako-poticati-motivaciju-učenika/> (28. 6. 2024).

49 B. Džere, *nav. djelo*, str. 270.

Deci i Ryan su izdvojili tri faktora koji unapređuju samoodređenost u učionicama:

- pružanje smislenih obrazloženja koja će učenicima omogućiti da razumiju svrhu i osobni značaj svake aktivnosti učenja;
- prepoznavanje osjećanja učenika onda kada je neophodno od njih tražiti da urade nešto što ne žele (tako što ćete im staviti do znanja da ste svjesni njihovih osjećanja i izvjesno vrijeme posvetiti objašnjavanju zašto je taj zahtjev neophodan);
- upravljanje odjeljenjem i poučavanje učenika uz upotrebu stila koji naglasak stavlja na izbore, a ne na kontrolu.⁵⁰

Učenicima se uglavnom dopadaju aktivnosti koje im dopuštaju da aktivno odgovaraju – da ulaze u kontakt s vama ili međusobno, rukuju materijalima ili rade nešto drugo što nije samo slušanje ili čitanje. Rutinsko deklamovanje, rad na tabli ili aktivnosti koje se rade sjedeći za stolom pružaju samo ograničeni potencijal za aktivan odgovor.

Istraživači su pokazali da je ograničeni, optimalni broj ponuđenih izbora poželjniji i od premalo i od previše ponuđenih opcija.

Većina teoretičara motivacije tvrdi da su intrinzične strategije poželjnije, jer dovode do većeg kvaliteta angažiranja na zadatku i podržavaju razvoj kontinuiranog intrinzičnog interesiranja za datu temu ili aktivnost.

Ključ misaonog aspekta aktivnosti učenja jeste da učenike dovedete u dodir sa moćnim idejama koje učvršćuju strukture sadržaja, odražavaju glavne nastavne ciljeve i pružaju osnovu za autentičnu primjenu.⁵¹

50 B. Džere, *nav. djelo*, str. 282.

51 B. Džere, *nav. djelo*, str. 353.

Jedan od vaših implicitnih ciljeva s pozicije učitelja trebalo bi da bude taj da sve velike ideje kojima poučavate za vaše učenike postanu ideje koje mijenjaju.⁵²

Učenici primaju signale svojih učitelja o tome kako reagirati na školske aktivnosti. Ako vi s elanom izlažete temu ili zadatak, nagovještavajući da su zanimljivi, važni ili vrijedni truda, vaši učenici će vjerovatno usvojiti isti stav.

Posner, Strike, Hewson i Gertzog navode da četiri uslova moraju biti ispunjena da bi se izazvala promjena razumijevanja kod učenika: mora se izazvati nezadovoljstvo postojećim konceptima, a novi koncepti moraju za učenike biti razumljivi, ispočetka vjerovatni i moraju izgledati plodonosno. Ove ideje leže u osnovi onoga što je postalo poznato kao poučavanje konceptualnoj promjeni.⁵³

Božiji Poslanik, s.a.v.s., svojim uzornim poučavanjem pokazao je da se kroz obrazovanje, živim, kontinuiranim i nikada dovršenim procesom, koji čovjeka konstantno suočava s novim izazovima i novim traganjima, a koje je utemeljeno na autentičnoj duhovnosti i nepatvorenom moralu, nude nove perspektive, daje drugačije, kreativno i plodonosno promišljanje svijeta i života koje mijenja dotadašnje načine življenja, jer se životu daje puni smisao. Znanje je osnova života pojedinca, muslimana i muslimanke, ali i cijelog ummeta, ono budi svijest i daje snagu muslimanu. Poslanik, s.a.v.s., svojim djelovanjem pokazao je da znanje mijenja ne samo stanje jednog društva nego i cijelom čovječanstvu pokazuje put univerzalnih vrijednosti čijom se primjenom donosi uspjeh.

Zaključak

Da bi čovjek današnjice, posebno onaj koji živi u Bosni i Hercegovini, mogao uopće razmišljati, a potom i djelovati na putu prevazilaženja kriza u kojima se posljednjih decenija nalazi, mora

52 *Isto*, str. 398.

53 *Isto*, str. 409.

dati značajan doprinos razvijanju kvalitetnog obrazovanja, jer samo ono ima potencijal da donosi pozitivne i trajne promjene.

Jedan od načina razvijanja kvalitetnog obrazovanja jeste odgajanje snažno motiviranih učenika, koji će mobilizirati sve svoje snage da bi stekli korisno znanje na način da ih ništa od toga ne može odvratiti, da im je taj cilj uvijek na umu, da su na njega fokusirani i da se neće smiriti ni biti zadovoljni dok svoj cilj ne ostvare.

Brojni su faktori koji demotiviraju učenika, ali oni najznačajniji koji su usko vezani za samo učenje su: a) nepostojanje jasno definiranog cilja učenja, b) sumnja u osobne potencijale i mogućnosti, c) nepovjerenje prema metodama i načinima poučavanja i d) nepovjerenje prema učitelju i njegovim kompetencijama.

S obzirom na različite motivacijske teorije mogu se donijeti sljedeće preporuke na koji način motivirati učenike da uče:

- objasnite kontekst gradiva: učenicima treba jasno objasniti zašto je gradivo važno za svakodnevni život i koji su koraci u procesu usvajanja znanja. Kada razumiju kontekst, bit će više angažirani u učenju;
- signalizirajte i potkrepljujte željeno ponašanje u učenju (usmjeravanje pažnje na lekcije, brižljiv rad na zadacima itd.);
- pobrinite se za to da su konkurentne potrebe zadovoljene ili bar utišane, tako da učenici mogu da se usmjere na potrebe u vezi s ovladavanjem i postignućem; nastavni program i poučavanje osmislite tako da učenicima pomogne da ove potonje potrebe zadovoljavaju bez nepotrebnih poteškoća;
- nastojte da se učenici u školi ugodno osjećaju, uskladite atmosferu u učionici, nastavni program, nastavu i proceduru procjenjivanja tako da učenike potičete da usvajaju ciljeve učenja. Potrudite se da kroz taj pozitivan ugođaj prihvaćaju i pozitivne životne stavove i trajno ih ugrađuju u svoj sistem vrijednosti;

- potrudite se da primjenjujete različite načine, metode i sredstva u održavanju nastave, uključujući praktične vježbe i digitalne alate, jer takav pristup odstranjuje monotoniju i dosadu, privlači pažnju učenika i potiče intenzivnije učenje i održivo znanje;
- naglašavajte sadržaj nastavnog programa i aktivnosti učenja koje se povezuju s učeničkim interesovanjima. Učenici će s radošću učiti ono što im je zanimljivo. Da biste ostvarili ovaj cilj, poslužite se interesantnim kazivanjima koje pokazuje životne, stvarne situacije u kojima novo znanje može pomoći;
- pružajte prilike za učenike da prave izbore prilikom odlučivanja šta će raditi te da pri tome uvježbavaju autonomiju. Ne trebamo zaboraviti da je učeniku ono što sam napravi, uvijek poticajnije od onoga što mu učitelj servira;
- iako je u svakom odjeljenju veći broj učenika, nastojte da se posvetite svakom od njih pojedinačno i da ostvarite personalizirani pristup, da se nijedan učenik ne osjeća zapostavljenim. Naprotiv, uvažavajte ličnost svakog od njih;
- ozbiljno prihvatajte povratne informacije od učenika. Aktivno slušajte učenike i prilagodite nastavu njihovim potrebama. Izgradite odnos povjerenja.

Vrlo je važno da pripremu svake nastavne jedinice, kao učitelji, započnemo pitanjima – mogu li u sebi pronaći entuzijazam za predavanje ove teme i kako će usvajanje znanja ili vještina koje im nastojim prenijeti učenicima koristiti u životu?

Treba nastojati učenicima prenijeti vrijednosti, koncepte, duboko razumijevanje, ali i tehničko znanje. To će im omogućiti da u životu znaju gdje idu, ali i kako da do tog cilja stignu. Ovo je znanje koje donosi radikalne promjene. Jednom kada učenici iskuse uzbuđenje da znaju kako nešto učiniti, shvate zašto to učiniti i koliko je korisno postići stvarne ciljeve, učenici će biti inspirirani i motivirani. Kada je u srcima učenika razbuktana želja za učenjem, nema ograničenja u onome što mogu postići. Na nama učiteljima je da njegujemo sjeme potencijala u srcima

svih učenika i da im omogućimo da izrastu u ličnosti koje će bojiti prostor i vrijeme svojim bojama.

Budući da iz islamske perspektive temeljni cilj učenja nije ostvarenje bilo kog ovosvjetskog dobra, nego postizanje Božijeg zadovoljstva, učeni se na ovome svijetu ne prepoznaju po materijalnoj privilegiji, vrijednosti ili interesu (visokim primanjima, društvenom ugledu i povlaštenom položaju) i ne žude za njima, nego se ističu po svome znanju, odgovornosti i angažiranosti, nastojeći primijeniti znanje u uspostavljanje reda na Zemlji.

Literatura

- Beck, C. Robert, *Motivacija: teorija i načela*, IV izdanje, (s engleskog: Dinka Čorkalo), "Naklada Slap", Zagreb, 2003.
- Brofi, Džere, *Kako motivisati učenike da uče*, (s engleskog: Marina Vicanović), Clio, Beograd, 2015.
- Eeqbal, Hassim, *Elementary education and motivation in Islam: perspectives of medieval Muslim scholars 750-1400 CE*, Cambria Press, Amherst, New York, 2010.
- Ibn Māğa, *Sunan*, Dār ar-risāla al-'ālamīyya, Bayrūt, 2009, I.
- Ibn Sa'd, *Kitāb at-ṭabaqāt al-kabīr*, Maktaba al-Ḥangī, Al-Qāhira, 2001, II.
- Kur'an s prevodom*, (preveo: Besim Korkut), Kompleks Ḥādīm al-ḥaramayn aš-šarīfayn Malik Fahd, Al-Madīna al-Munawwara, 1992.
- Maslov, H. Abraham, *Motivacija i ličnost*, (s engleskog: Ljiljana Miočević), Nolit, Beograd, 1982.
- Muslim, *Ṣaḥīḥ*, Dār at-ṭibā'a al-'āmira, Turkiyā, 1915, VIII.
- Rakić, Branko, *Motivacija i školsko učenje*, II izmijenjeno i dopunjeno izdanje, Svjetlost, Sarajevo, 1977.
- <http://www.cpu.org.ba/media/7688/Analiza-klju%C4%8Dnih-faktora-i-preporuke-za-pove%C4%87anje-efikasnosti-osnovnog-obrazovanja-u-Bosni-i-Hercegovini.pdf>
- https://mawdoo3.com/%D8%B7%D8%B1%D9%82_%D8%AA%D8%AD%D9%81%D9%8A%D8%B2_%D8%A7%D9%84%D8%B7%D9%84%D8%A7%D8%A8
- <https://mzo.gov.hr/UserDocsImages/dokumenti/Publikacije/Medupredmetne/Kurikulum%20medupredmetne%20teme%20Odrzivi%20razvoj%20za%20osnovne%20i%20srednje%20skole.pdf>

<https://www.outwardboundcroatia.com/blog/kako-poticati-motivaciju-ucenika/>
<https://www.srednja.hr/zbornica/deset-nacina-kako-se-motivirati-za-ucenje/>
<https://yaqeeninstitute.org/read/paper/the-power-of-motivation>
<https://azprojects.wordpress.com/2018/02/19/how-to-inspire-and-motivate-students/>
<https://pisanepripreme.files.wordpress.com/2018/04/nenad-suzic487-kako-motivisati-ucenike.pdf>
<https://balkans.aljazeera.net teme/2023/4/22/reforma-obrazovanja-u-bosni-i-hercegovini-na-cekanju>
<https://blog.resal.me/2023/12/03/%D8%AA%D8%AD%D9%81%D9%8A%D8%B2-%D8%A7%D9%84%D8%B7%D9%84%D8%A7%D8%A8/>

